

19. Зиблікевич Є. Одиссея архівної спадщини В'ячеслава Липинського (Відень – Райхенау – Берлін – Бадег – Філядельфія) / Є. Зиблікевич // Свобода. – Джерзі-Сіті ; Нью-Йорк, 1983. – № 41 (4 берез.); № 42 (5 берез.).
20. Зиблікевич Є. Одиссея архівної спадщини В'ячеслава Липинського (Відень – Райхенау – Берлін – Бадег – Філадельфія) / Є. Зиблікевич // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 119–123.

В статтє анализируются меры, предпринятые митрополитом Андреем Шептицьким в организации хранения архивных коллекций Правительства ЗУНР и личного архива общественно-политического деятеля и ученого Вячеслава Липинского в межвоенный период, прослеживается история создания ячейки Национального музея в Вене.

Ключевые слова: митрополит Андрей Шептицький, архивные коллекции, украинская эмиграция, архив Правительства ЗУНР, архив Вячеслава Липинского.

The article analyzes the activity of Metropolitan Andrey Sheptytsky for storage of archival collections of the Government ZUNR and personal archives of public and political figure and scholar Vyacheslav Lypynsky in the interwar period, highlights the history of a branch of the National Museum in Vienna.

Key words: Metropolitan Andrey Sheptytsky, archival collections, Ukrainian emigration, the Government ZUNR' archives, Vyacheslav Lypynsky's archives.

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)

Степан Борчук

НАРАДА В АГІТПРОПВІДДІЛІ ЦК КП(Б)У 18 ГРУДНЯ 1929 р. – ОБГОВОРЕННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Статтю присвячено висвітленню маловідомої сторінки підготовки так званої “скрипниківської” Української Радянської Енциклопедії, – нараді в Агітпропвідділі ЦК КП(б)У під керівництвом А.Хвилі 18 грудня 1929 р., на якій обговорювалися характер, формат, напрями й коло співробітників (авторів) майбутнього видання великої УРЕ.

Ключові слова: Велика Українська Радянська Енциклопедія, УРЕ, БСЭ, МСЭ, агітпроп ЦК КП(б)У, Андрій Хвиля.

Восени 1927 р., у зв'язку з наближенням 10-х роковин Жовтневого перевороту в Петрограді, відділ друку ЦК КП(б)У, очолюваний А.А.Хвилею, вніс пропозицію до Політбюро ЦК КП(б)У приступити (за прикладом московських колег) до підготовки й видання Української Радянської Енциклопедії (УРЕ) [1, арк.1].

26 жовтня 1927 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило: “а) Визнати за необхідне приступити до видання Української Радянської Енциклопедії; б) для детальної розробки всіх питань, що зв'язані з виданням енциклопедії, утворити комісію в складі тт. Скрипника (голова), Затонського, Попова М., Хвилі, Шліхтера, Гопнер з тим, аби постанову уряду про видання Української Радянської Енциклопедії було опубліковано до X роковин існування УСРР” [3, арк.606].

У резолюції “Про завдання культурного будівництва на Україні” X з'їзду КП(б)У (20–29 листопада 1927 р.), зокрема, наголошувалося: “Зростання української культури за роки існування Радянської влади висуває вже потребу поставити велике наукове завдання – видати велику радянську українську енциклопедію. З'їзд доручає Центральному Комітетові розробити це питання” [11, с.403].

Однак актуальне восени 1927 р. питання про видання власної республіканської енциклопедії невдовзі на тривалий час відійшло на другий план: нагальнішими справами стали внутрішньопартійна боротьба, розлам у Компартії Західної України, сталінська форсована колективізація, стрибок у “надіндустріалізацію”.

Лише через два роки 18 грудня 1929 р. в Агітпроппресвідділі ЦК КП(б)У, який на той час очолював той самий Андрій Ананійович Хвиля (1898–1938), певною мірою ініціатор усього проекту УРЕ, відбулася робоча нарада в справі видання Великої Української Радянської Енциклопедії [1, арк. 1–17].

А.А.Хвиля (справжнє прізвище – Олінтер) народився в селянській родині в с. Рингач Хотинського повіту Бессарабської губернії. Закінчив Хотинське вище початкове училище, навчався в Полтавському землемірному училищі. Восени 1917 р. вступив до Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), згодом належав до партії боротьбистів, а 1919 р. вступив до КП(б)У. Упродовж 1922–1924 рр. навчався в Харківському сільгоспінституті й на Вищих повторних курсах при ЦК КП(б)У, згодом очолював агітпропвідділ Одеського губкому КП(б)У. З 1925 р. А.Хвиля працював в апараті ЦК КП(б)У заступником завідувача агітпропвідділу (1925–1926), завідувачем відділу преси (1926–1928), завідувачем культпропвідділу та агітпроппресвідділу (1928–1933). Згодом (з 23 лютого 1933 р.) був першим заступником наркома освіти УСРР (1933–1936) і начальником Управління у справах мистецтва при РНК УСРР (1936–1937) [10].

Його численні публіцистичні виступи й публікації 1920–1930-х рр. характеризуються надмірно політизованим (і вульгаризованим) підходом до складних і суперечливих суспільно-політичних процесів у республіці. Зокрема, це стосувалося характеристики творчості М.Хвильового, оцінювання певних його творів як “контрреволюційного явища”, активної підтримки обвинувачень у “націоналістичному ухилі” О.Шумського 1927 р. та низки керівників Компартії Західної України 1928 р., М.Скрипника 1933 р. [21].

Сучасники, представники старшого покоління української інтелігенції, надзвичайно негативно оцінювали постать і діяльність А.Хвилі. Наприклад, академік С.Єфремов занотував у своєму щоденнику 3 жовтня 1928 р.: “А.Хвиля, відомий брехун і нахаба” [9, с.667]. Керівник Генерального консульства II Речіпосполитої в Харкові Ян Каршо-Седлевський у рефераті “Національне питання на Радянській Україні станом на 1 травня 1933 р.”, розмірковуючи над підрозділом “Участь національних діячів в адміністрації, війську й партійних органах”, зауважував: “Відповідь на це питання є настільки складною, адже невідомо, чи можна зараховувати до національних діячів тих українців, які цілковито підпорядкувалися генеральній лінії партії, зрікшись фактично усіляких національних тенденцій і прагнень. Стосується це всіх українських діячів, як, наприклад, Чубар, Скрипник, Любченко, Порайко, Затонський, Хвиля та ін., які обіймають посади в уряді або ЦК КП(б)У. Натомість усі опозиціонери й ухильники, тобто прибічники фактичної, а не формальної української культури, були цілковито усунуті як з партії, так і уряду, а чимало з них навіть з території УСРР” [28, с.267].

Контroversійна постать А.Хвилі після його арешту й загибелі була табуована в радянській історіографії. Натомість у закордонній україністиці до його особи зверталися доволі часто. Так, І.Кошелівець, стверджуючи усталену оцінку, що А.Хвиля “зажив слави як погромник Скрипника й українського відродження тих років”, водночас зауважував, що саме йому ми завдячуємо популяризацією заборонених “націоналістичних” авторів, бо він, критикуючи їх, любив докладно переказувати їх праці й надміру щедро цитувати. Від Хвилі радянський читач вичерпно довідувався про писання Донцова, Маланюка, Шаповала й інших за кордоном, а, наприклад, з його брошури “Від ухилу – у прірву” (Харків, 1928) можна було скласти досить добре уявлення про недрукований памфлет М.Хвильового “Україна чи Малоросія?” і його ж роману “Вальдшнепи” <...> [12, с.165–166]. Зрештою, цією особливістю публіцистики А.Хвилі скористався Ю.Лавріненко, відреставрувавши значну частину памфлету “Україна чи Малоросія?” за брошурою “Від ухилу – у прірву” й вмістивши ці фрагменти в антології “Розстріляне відродження” [13, с.830–831].

Аналогічним чином оцінював А.Хвилю й Ю.Шевельов, атестуючи його “речником режиму”: “Роля Андрія Хвилі визначалася не логічністю чи оригінальністю його поглядів і не його культурним рівнем, що його не порівняти ні з рівнем Хвильового, ні навіть Скрипника, але його ролю, що була чимсь середнім між офіційним прокурором і нацькованим музиком-упольовником і, можливо, навіть в ім’я врятування бодай етнографічної своєрідності української культури” [24–26]. В іншому місці той самий автор зауважував щодо політики А.Хвилі: “Етнографізм він ще дозволяв, щось більше – ні. Література мала повернутися до етнографічної ідилії, до пласкої побутовщини, стати підсолоджувачкою життя. Принципом стали: сірість, солодкавість, безнапрямість, безобличність, безстильність, примітивність” [26, с.599].

Вітчизняна історіографія часів “перебудови” й наступних часів також акцентує увагу на суперечливості цієї постаті, яка займала не останнє місце у вітчизняній партноменклатурі 1920–1930-х рр. [7].

Очевидно, що А.Хвиля 1920-х років з усіма його вадами істотно відрізнявся в 1930-х рр., коли над його головою щоденно висів дамоклів меч репресій. І поведився, і промовляв він, на відміну від останніх років життя, зовсім не як прибічник суто українського етнографізму. Засвідчувала це й нарада в Агітпропі ЦК КП(б)У 18 грудня 1929 р. у справі видання Великої Української Радянської Енциклопедії.

Отже, розпочав нараду Андрій Ананійович промовою, у якій виклав своє бачення нового видання. Зауваживши, що в 1929/30 господарському році в бюджеті преси УСРР на підготовчу роботу до видання енциклопедії було передбачено 100 тис. руб., далі промовець поділився з присутніми власними міркуваннями щодо характеру Української Радянської Енциклопедії та її діапазону: “Були окремі думки, окремих товаришів, що можуть бути дві установки: або установка на велику радянську енциклопедію, або ми відмовляємось від ідеї видання великої радянської енциклопедії, і тоді ми говоримо про невелику енциклопедію, власне про енциклопедичний словник. Тоді ми повинні видавати більш докладний словник на Україні, який буде підручником для роботи в цій справі” [1, арк.1].

Функціонер наголошував, що, на його думку, слід рішуче відкинути другий варіант, оскільки в наявності достатньо матеріалів для підготовки великої УРЕ. Крім того, республіка мала достатньо фахових сил (за правильного їхнього розташування) для створення енциклопедії. Тому починати з малої енциклопедії чи, власне, енциклопедичного словника було б не лише неправильно, а й “політично недоцільно” [1, арк.1].

А.Хвиля враховував уже наявний московський досвід. Адже 1925 р. за постановою ЦВК СРСР було створене акціонерне товариство “Советская Энциклопедия”. Упродовж 1928–1931 рр. з’явилася десятитомна Малая Советская Энциклопедия. Перша 65-томна (фактично 66-томна, ураховуючи заключний том “СРСР”) Большая Советская Энциклопедия (БСЭ) видавалась упродовж 1925–1947 рр. (друге видання – 1949–1958 рр., у 51 т.) [22, с.182–189].

Бачення А.Хвилею майбутнього видання виглядало так: “Я гадаю, що ми повинні дати фон цієї великої радянської енциклопедії, тієї енциклопедії, яка видається в Росії. Узагалі ми повинні дати в цій великій радянській енциклопедії відомості про світову науку, про все те надбання знань, які в світовій науці дають уявлення про весь світ. Себто дати той загальний фон, який повинен бути у всякій національній, великій енциклопедії.

По-друге, на цьому фоні ми повинні відбити, так би мовити, вкласти, весь комплекс того, що ми називаємо українська географія, економіка, історія, література, мистецтва, як і взагалі в енциклопедії, з особим дійсно натиском. Бо треба мати на увазі, що ми досі не маємо “паршивенького” словника українського, жодного дорадника. І коли це ви візьмете під увагу, то цілком зрозуміло стане ясно, що тут для всіх галузей української науки, починаючи з високої філософії і кінчаючи самими примі-

тивами – науки форми матеріальної організації, ми повинні відбити ці всі явища на Україні у великій радянській енциклопедії. Тим більше, треба мати на увазі, що, наскільки мені відомо, це взагалі перший випадок організації таким чином національної енциклопедії” [1, арк.1–2].

Доповідач обов’язково мав звернутися до досвіду російського Центру й з’ясувати особливості підготовки МСЭ та БСЭ. Присутні на нараді не почули нічого особливо нового: російські енциклопедичні видання базувалися на досвіді аналогічних видань царсько-імперської доби, залучаючи новітній світовий науково-технічний досвід тощо. Найбільшою новацією була перебудова енциклопедичного видання “під кутом марксистського світогляду” й цензурування “небажаних” прізвищ, явищ, подій і фактів з до-жовтневих російських енциклопедій. Зрозуміло, що відповідно до ідеологічної кон’юнктури й на бажання керівників більшовицького режиму московська енциклопедія насичувалася персоналіями діячів міжнародного й російського революційного руху.

Так, наприклад, член редколегії Большой Советской Энциклопедии В.Куйбишев так формулював характер і мету видання: “Дать всю сумму достижений и сведений по важнейшим и необходимым отраслям знания для рабочего класса, борющегося за новый социальный строй, в период развертывания этой борьбы, в широком масштабе сведений, построенных не на псевдонаучном базисе “чистой” науки, а на железном фундаменте диалектического материализма – такова огромная и ответственнейшая задача, поставленная перед редакцией БСЭ” [27, с.77]. Офіційний московський газетяр М.Кольцов у статті “Важлива цеглина” з нагоди публікації першого тому БСЭ наголошував: “БСЭ не отстаёт от Брокгауза по части латинского поэта Авсония, Авраамия Палицына... Но одновременно даёт статьи об автогенной сварке, об Адыгейской области, об автоплуге, об Авиохиме и Абсолютной системе мер. В старом словаре [Брокгауза] нет ни Фридриха Адлера, ни Виктора, никакого. А наш словарь не обращает никакого внимания на Авраама бен Хию из Барцелоны, явно пренебрегая даже тем, что сей муж, по Брокгаузу, занимал высокую полицейскую должность в Каталонии. Советская Энциклопедия торопится мимо бедного Авраама к статье об автоматической телефонной станции!” [27, с.79–80].

Відповідну “марксизацію” української енциклопедичної справи як неодмінну умову видання УРЕ й пропонував присутнім А.Хвиля.

У той же час Андрій Ананійович наголошував, що проектоване видання має стати “першим пам’ятником національної культури” й матиме виняткове значення для справи консолідації всіх наукових сил в УСРР й ширше – для розвитку української культури [1, арк.2]. Виступаючи в обговоренні, він зробив прикметне зауваження щодо необхідності залучення до підготовки УРЕ й немарксистських наукових сил: “Я вважаю, що прийдеться використати наші наукові сили позапартійні, широкі наукові сили. Такого чоловіка, як Грушевський, треба буде використати. Чому не використати всі ті роботи, які є, і тих живих людей, які є? Інакше не може бути. Практичною базою для нашої роботи я вважаю потрібний бути Інститут марксизму, Українська академія наук, різні дослідчі інститути. Треба мобілізувати всі наші творчі сили і приступити до цієї роботи” [1, арк.12].

У той же час А.Хвиля вважав недоцільним узагалі відмовлятися від ідеї малої УРЕ, вважаючи конструктивним досвід московського Центру: спершу велике видання енциклопедії, згодом і на його основі – енциклопедія меншого формату [1, арк.3].

В обговоренні доповіді А.Хвилі виступили переважно представники нечисленної генерації вітчизняних учених-марксистів: філософи, історики та економісти – Д.Наумов-Леках, Н.Борисов, В.Десняк, завідувач кафедри в Інституті марксизму-ленінізму в Харкові й завідувач Центрального архівного управління УСРР М.Рубач, голова Українського комітету охорони пам’яток культури (УКОПК) й один із засновників і керівників Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП)

І.Кулик [18, с.462–464] та ін. Вони, по суті, солідаризувалися з керівником Агітпропу ЦК КП(Б)У.

Так, Д.Наумов заявив: “Я розглядаю Українську Радянську Енциклопедію як одне з тих гасел, яке консолідує всі наші радянські наукові сили на Україні, в Галичині, Канаді, консолідує під прапором використання всіх сил, які є на Україні. Це має величезне значення – консолідація сил під прапором великої української енциклопедії” [1, арк.4]. Невеличкий конфуз стався, коли промовець наголошував на потребі в українській енциклопедії “дуже сильно відбити специфічні особливості України”. Мовляв, у “союзній” енциклопедії надто мало матеріалу з історії вітчизняної філософії. Із залу хтось із присутніх одразу заперечив: “Вона ще не є союзною”. Д.Наумов виправився: “Я кажу, що ознака «союзна» повинна полягати в тому, що вона повинна дати більш в загальному розумінні <...> В енциклопедії національно-республіканській відтіняється поруч з загальним сильніше дані України □...□ Це є моя думка, що республіканська енциклопедія повинна не тільки бути провінціальною, вона тільки повинна бути українською в тому розумінні, щоб відбити моменти українські, вона повинна визначити місце України як в Союзі, так і в світовій науці. Одночасно треба звернути увагу на моменти, які специфічні для України, але в значно більшій мірі, ніж в енциклопедії союзній” [1, арк.4].

Підводячи підсумки наради, А.Хвиля зафіксував спільну думку учасників щодо характеру майбутньої УРЕ, а саме: “Ми приєднаємось до тої думки, що вважати за потрібне, що «Українська Радянська Енциклопедія» – «УРЕ» – це є велика українська енциклопедія, яка видається, використовуючи всі надбання людської культури, людської науки, і подає відомості про всі галузі знань і досягнень людської науки на сьогоднішній день. По-друге, що в цій енциклопедії робиться особий акцент на відображенні всіх галузей розвитку України. І що ми сьогодні договоримся про те, щоб була утворена невелика комісія, яка візьме на себе протягом, припустимо, тижня, переглянути всякі розрахунки, всякі організаційні схеми, як до цієї справи підійти практично, щоб можна було у скоріший час розпочати цю роботу і подати всі свої пропозиції в ЦК партії <...>” [1, арк.12–13].

Тоді ж домовилися щодо формату видання: 30 томів по 30 авторських аркушів у кожному, наклад тому – 30 тис. прим.; затвердили редколегію видання на чолі з М.Скрипником, запропонували керівників відділів редколегії: економічного – Д.Наумов, історичного – М.Яворський, філософського – С.Семковський, педагогічного – І.Соколянський, національного питання – М.Скрипник, географічного – С.Рудницький; та ін. [1, арк.15–17].

Ідея залучення М.Грушевського та, зрозуміло, його “школи” до підготовки “УРЕ” була, безперечно, конструктивною. Тим більше, що академік мав надзвичайно важливий досвід участі в першому вітчизняному енциклопедичному проєкті ХХ ст. – незавершеній енциклопедії “Украинский народ в его прошлом и настоящем” (1909–1916) – як автор відповідних історичних розділів першого тому видання [20, с.1–360].

Властиво, пропозиція А.Хвилі, який тонко відчував політико-ідеологічну кон’юнктуру, запросити видатного історика до видання УРЕ пролунала в контексті останньої спроби партійно-державного проводу УСРР залучити М.Грушевського до керівництва Всеукраїнської Академії наук. Спроба, яка датується саме останніми місяцями 1929 р., була зроблена на тлі критики ученого та його учнів з боку істориків-марксистів. На думку Р.Пирога, ініціатором у цій справі виступив нарком освіти республіки М.Скрипник. Сьогодні важко реконструювати спонукальні мотиви таких дій наркома. Очевидно, що це було поєднання особистих симпатій і політичного прагматизму [15, с.102]. Адже вже був підготовлений сценарій процесу “Співки визволення України”, відбулися в цій “справі” численні арешти, за ґратами опинилися відомі представники української інтелігенції – академіки С.Єфремов, М.Слабченко, професори Й.Гермайзе,

А.Ніковський та ін. [19]. Керівництво республіки мало зважати на реакцію членів Академії й, не в останню чергу, М.Грушевського.

22 листопада 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання “Про Академію наук”. Був намічений новий склад Президії ВУАН: Д.Заболотний (президент), К.Воблий та О.Шліхтер (віце-президенти), О.Корчак-Чепурківський (неодмінний секретар). Партійне керівництво бажало бачити серед членів Президії ВУАН й авторитетного М.Грушевського. Оскільки шанси на це були примарні, тут же робилося застереження: “У випадку відмови членом президії висунути т. Яворського” [2, арк.180]. Як й очікувалося, Михайло Сергійович відмовився від висловленої йому М.Скрипником пропозиції.

Через кілька днів на загальних зборах академіків розглядалося позачергове питання про “Спілку визволення України”. Після обговорення академік Д.Багалій оголосив проект резолюції, що в ній таврувалися контрреволюційні змовники, які назвали себе “Спілкою визволення України” й даремно прагнуть “ніби під національним прапором, а на ділі в інтересах заклятих ворогів українських трудящих мас зірвати непереможне будівництво Української Соціалістичної Радянської Республіки” [8, с.18–19].

19 грудня 1929 р. ВУАН адресувала привітання Й.Сталіну з нагоди його 50-річчя, запевнивши ювіляра, що вона “твердо ітиме шляхом єднання науки й праці, непохитно стоятиме на фронті будування соціалістичної культури, здійснюючи заповіт Леніна, що тільки під проводом переможного пролетаріату та його Комуністичної партії зможе людство дійти до кращого майбутнього, до комунізму” [8, с.54].

1930 р. посилювався політичний дискомфорт академіка М.Грушевського. Згодом Михайло Сергійович визнав, що для нього були неприйнятними масштаби й форми сталінської форсованої колективізації, ліквідація куркульства як класу, суцільне винищення трудових мас, що ним присягався служити соціаліст Грушевський [15, с.103]. Політична реакція в суспільному житті держави не оминула й ВУАН. Відновилися нападки на академіка М.Яворського, який, згідно з рішеннями наради в Агітпропі ЦК КП(б)У 18 грудня 1929 р., мав очолювати редколегію історичного відділу УРЕ [1, арк.15].

Виключений з партії під час чергової “чистки” на початку лютого, 15 лютого 1930 р. Матвій Іванович подав до Президії ВУАН заяву, у якій у зв’язку з “висуненими за останній час” на його адресу обвинуваченнями просив звільнити його від обов’язків члена Президії ВУАН та секретаря 1-го Відділу Академії. 17 лютого це прохання задовольнили “у зв’язку з обставинами, які виявилися під час чистки М.І.Яворського як члена КП(б)У” [17, с.340].

Отже, уже із січня 1930 р. справа підготовки УРЕ дезактуалізувалася. Компарти́йна верхівка УСРР переключила свою увагу на господарські справи, серед яких найважливішою була примусова колективізація села. Практично синхронно розгортаються репресії проти представників старшого й середнього покоління української інтелігенції немарксистського спрямування (“справа СВУ” була лише верхівкою айсберга). Знають голобельної критики й піддаються репресіям (або мігрують у “гінь”, у тому числі до Росії) і представники молодшої генерації українських істориків, філософів та економістів-марксистів. Отже, час із грудня 1929 р. для розгортання роботи над енциклопедією був, по суті, згаяний – було втрачено майже рік.

Фактично робота над підготовкою Української Радянської Енциклопедії розпочалася наприкінці 1930 р., коли було створено належний редакційний апарат [16, с.207]. Однак можливість, цілком слушно декларовану на нараді 18 грудня 1929 р., залучити до підготовки УРЕ не лише вітчизняну комуністичну інтелігенцію молодшої генерації, а й українських діячів старшого й середнього покоління, які вже здобули поважний авторитет у науковому світі, на кшталт М.Грушевського, С.Єфремова та ін., а також їхніх колег з теренів Західної України, була втрачена безповоротно.

І.Майстренко згадував ситуацію на квітень 1931 р.: “Через процес СВУ відбувався розгром української інтелігенції покоління національної революції, а в повітрі вже висів розгром українзації взагалі. Правда, Скрипник іще очолював її, а українські комуністи засукували рукави, щоб без старої інтелігенції успішно здійснювати українізацію, та процес СВУ зламав етос українізаційної стихії” [14, с.251].

Майже через два роки після вищезгаданої наради в Агітпропі ЦК КП(б)У редакційне бюро УРЕ у своїй постанові від 12 листопада 1931 р. ухвалило: “Констатуючи, що темпи підготовки до видання перших томів затрималися й є надзвичайно кволі, внаслідок чого виявляється серед наукових робітників певне сумнівне ставлення до УРЕ, недостатня зацікавленість тощо, Редбюро визнає за конче потрібне зробити перелам у своїй роботі і розвинути роботу для втягнення до співробітництва в УРЕ широкі кола марксівських робітників. Для того Редбюро визнає за конче потрібне ставити перед науковими організаціями, марксо-ленінськими науковими товариствами, науковими інституціями тощо доповіді про УРЕ, з виявленням так загальних завдань і настановлень УРЕ, як і плянів роботи УРЕ, зокрема плянів тих дисциплін, в яких працюють дані організації і товариства, притягаючи їх до обговорення і критичних зауважень” [6, арк. 49].

Не залишав поза своєю увагою престижне видання й член його редакційної колегії А.Хвиля. Того ж самого 12 листопада 1931 р. Редбюро енциклопедії розглянуло листа Андрія Ананійовича до Головного редактора видання. Після нетривалого розгляду й обговорення ухвалили: “Редбюро цілковито приєднується до думки т. Хвилі, висловленої в листі на ім'я Головного редактора, що й перед тим відбивалась у відповідних постановках Редбюра, про доконечність окремої уваги до україніки в складанні словників УРЕ. Поставити цю думку як директивну вказівку для складання абеткового словника” [6, арк.50].

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 5–17 червня 1933 р. “Про УРЕ” інкримінувала головному редакторові видання М.Скрипнику “брак більшовицької пильності” щодо “контрреволюційних елементів” у видавництві й редакції УРЕ [4, арк.123]. 26 червня 1933 р. Політбюро ЦК КП(б)У визнало за необхідне, щоб М.Скрипник “написав невеликого листа сторінок на 10–12, в якому він має висвітлити свої основні помилки. Запропонувати т. Скрипнику подати цього листа на ПБ в 3-х денний строк” [4, арк.128].

У цій драматичній ситуації останніх днів життя колишнього наркома освіти УСРР завідувач агітпроппресвідділу ЦК і член Головної редколегії УРЕ Андрій Ананійович Хвиля виступив у звичній для себе ролі “чогось середнього між офіційним прокурором і нацькованим муциком-упольовником” [25, с.553]. Його поведінка щодо опального старого більшовика вирізнялася особливою брутальністю, що викликало відповідну реакцію М.Скрипника. Так, у протоколі засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 5 липня 1933 р. 4-м пунктом зафіксовано розгляд питання “Про документ тов. Скрипника”. У ньому, зокрема, зазначалося: “2. Востаннє запропонувати т. Скрипнику до вечора завтрашнього дня подати ПБ короткого листа з визнанням своїх помилок і рішучою повною їх критикою, для опублікування в пресі, поклавши в основу його положення, що висунув тов. Постишев. Листа обговорити на ПБ 7.VII (ранком). 3. *Визнати випад т. Скрипника на засіданні ПБ щодо т. Хвилі за зовсім неприпустимий*” [5, арк.24] (курсив наш. – С.Б.).

Чільний ініціатор видання УРЕ, Андрій Хвиля, потрапив за ґрати 13 серпня 1937 р. у сфабрикованій “справі боротьбистів”. Поперемінно давав “правдиві свідчення” щодо своєї й спільників “контрреволюційно-шкідницької діяльності” на культурно-освітньому “фронті” УРСР, а згодом від них відмовлявся. 8 лютого 1938 р., під час закритого судового засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР, поведився гідно, заявивши, що винним себе не визнає, власні свідчення на по-

передньому слідстві не підтверджує, оскільки вони брехливі. Сказав також, що ні в якій контрреволюційній організації не перебував і про її існування не знав. За 20 хвилин його засудили до розстрілу, 10 лютого 1938 р. – стратили [23, с.225–232].

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 2927, арк. 1.
2. ЦДАГО України, оп. 16, спр. 3, арк. 180.
3. Там само, оп. 6, спр. 122, арк. 606.
4. Там само, спр. 283, арк. 123.
5. Там само, спр. 284, арк. 24.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 10, спр. 48, арк. 49.
7. Виговський М. Ю. Номенклатура системи освіти в УСРР 1920–1930-х років: соціальне походження, персональний склад та функції / М. Ю. Виговський. – К. : Генеза, 2005. – 258 с.
8. Вісті Всеукраїнської Академії наук. – 1929. – № 11–12. – С. 18–19.
9. Єфремов С. О. Щоденники : 1923–1929 / упоряд.: О. І. Путро (голов. упоряд.) [та ін.]. – К. : Газета “РАДА”, 1997. – 848 с.
10. Замковий В. П. Сторінки біографії Андрія Хвилі / В. П. Замковий // Український історичний журнал. – 1989. – № 3. – С. 115–118.
11. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій. 1918–1956. – К., 1958. – 703 с.
12. Кошелівець І. Микола Скрипник / І. Кошелівець. – Мюнхен : Сучасність, 1972. – 343 с.
13. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : Антологія 1917–1933 : поезія, проза, драма, есей. – Париж, 1959. – 958 с.
14. Майстренко І. Історія мого покоління : Спогади учасника революційних подій в Україні / І. Майстренко. – Едмонтон : Канад. ін-т укр. студій Альбертського ун-ту, 1985. – 416 с.
15. Пиріг Р. Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934) / Р. Я. Пиріг ; [Ін-т укр. археології АН України ; відп. ред. П. С. Сохань]. – К. : Ін-т укр. археології АН України, 1993. – 2016 с.
16. Рубльов О. Доля співробітників “УРЕ” на тлі репресивної політики 30-х років / О. С. Рубльов, М. М. Фельбаба // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 207–251.
17. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.
18. Рубльов О. С. Кулик Іван Юліанович / О. С. Рубльов // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – Т. 5 : Кон – Кю. – С. 462–464.
19. Справа “Спілки визволення України”: невідомі документи і факти / упоряд. В. І. Пристайко, Ю. І. Шаповал. – К. : Інтел, 1995. – 448 с.
20. Украинский народ в его прошлом и настоящем / под ред. проф. Ф. К. Волкова (антропология, этнография и искусство), проф. М. С. Грушевского (история, география и статистика), проф. М. М. Ковалевского (хозяйство), акад. Ф. Е. Корша (язык, литература и искусство), проф. А. Е. Крымского (язык и литература), проф. М. И. Туган-Барановского (хозяйство) и акад. А. А. Шахматова (язык и литература). – С. Пб. : Изд. М. А. Славинского, 1914. – Т. I. – 404 с.
21. Хвиля А. А. Зрадники // Большевик України. – 1928. – № 7. – С. 7–18.
22. Черниш Н. Нариси з історії світової енциклопедичної справи : навч. посіб. / Н. І. Черниш. – К. : Наша культура і наука, 2009. – 212 с.
23. Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. І. Шаповал. – К. : Наук. думка, 1993. – 352 с.
24. Шевельов Ю. Літ Ікара : (Памфлети Миколи Хвильового) / Ю. Шевельов // Вибрані праці : у 2 кн. / Шевельов Ю. – К. : Києво-Могилянська академія, 2009. – Кн. II : Літературознавство / упоряд. І. Дзюба.
25. Шевельов Ю. На риштуваннях історії літератури / Ю. Шевельов // Там само. – С. 553.
26. Шевельов Ю. Стилї сучасної української літератури на еміграції / Шевельов Ю. // Вибрані праці : у 2 кн. Кн. II : Літературознавство / упоряд. І. Дзюба.
27. Шмушкіс Ю. Е. Советские энциклопедии : Очерки истории, вопросы методики / Ю. Е. Шмушкіс. – М. : Советская Энциклопедия, 1975. – 238 с.
28. Hołodomor 1932–1933 : Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu / wybór i opracowanie Jan Jacek Bruski. – Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008.

Стаття посвячена малоизвестной странице подготовки так называемой “скрипниковской” Украинской Советской Энциклопедии – совещанию в Агитпропотделе ЦК КП (б) под руководством

А.Хвѣли 18 декабѣря 1929, на котороѣ обсуждались характер, формат, направления и круг сотрудников (авторов) будущего издания Большой УСЭ.

Ключевые слова: *Большая Украинская Советская Энциклопедия, УСЭ, БСЭ, МСЭ, агитпроп ЦК КП(б), Андрей Хвѣля.*

Article deals with little-known pages of training so-called “Skrypnyk” Ukrainian Soviet Encyclopedia – meeting in Ahitpropviddil CC CP (B) under the direction of waves December 18, 1929, to discuss the nature, format, direction and number of staff (authors) great future publication UR.

Key words: *The Great Ukrainian Soviet Encyclopedia, UR, BSE, ITU ahitprop CC CP(B), Andrew Hwyla.*

УДК 02(091)(447.85)

ББК 63.3 (4 Укр)

Олег Шилюк

СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ МЕРЕЖІ ТА ПОЧАТОК ПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

Публікація присвячена питанням підготовки бібліотечних кадрів у зв'язку з формуванням бібліотечної мережі після приходу радянської влади на Північну Буковину в 1940 році. Проаналізовано навчальні плани бібліотечного відділення Чернівецького політико-просвітницького технікуму за 1945–1949 рр.

Ключові слова: *історія Буковини, мережа бібліотек, публічні бібліотеки, освіта.*

Державотворчі процеси, що відбуваються сьогодні в країні, суттєво впливають на розвиток духовної культури, національної самосвідомості українського народу. У цьому контексті значно посилюється увага до історичного краєзнавства, підкріплена розумінням необхідності відродити в людській свідомості ідею цінності рідного краю. Суттєвим чинником краєзнавчих історичних досліджень є бібліотеки – установи, які акумулюють інформацію та документи, що пов'язані за своїм змістом із певною місцевістю країни. В історії Чернівецької області період 40-х років ХХ століття є, мабуть, одним із найскладніших. Спочатку приєднання Північної Буковини до Радянської України, згодом Друга світова війна й повернення румунської влади, визволення Чернівців 1944 року та відновлення народного господарства в тяжкі повоєнні роки. Незважаючи на все це, культурно-просвітницькі установи провадили свою діяльність і розвивалися. Дуже важливим у цей період було питання підготовки працівників для бібліотечної мережі, яка динамічно розвивалась.

У роботі використані й уперше введені в науковий обіг документи з історії бібліотечної справи Чернівецької області, що зберігаються в Державному архіві Чернівецької області та інформаційні матеріали різного характеру, у тому числі публікації місцевих періодичних видань.

Об'єкт дослідження – діяльність Чернівецького політико-просвітницького технікуму з підготовки бібліотекарів у 40-х роках ХХ ст.

Метою роботи є проведення на широкому документальному матеріалі комплексного аналізу навчального процесу з підготовки бібліотечних кадрів у хронологічних межах досліджуваного періоду.

Основними завданнями дослідження є виявлення основних чинників, що впливали на підготовку бібліотечних працівників і характеристика навчального процесу на бібліотечному відділенні Чернівецького політико-просвітницького технікуму.

Бібліотеки як соціально-культурне явище є важливою, але маловивченою частиною історичної науки. Майже не дослідженим залишається аналіз підготовки кадрів бібліотек України. Дослідження, у яких простежувався процес розвитку освіти, літератури, мистецтва та культосвітньої роботи в західних областях Української РСР, мали